

Mitä on vanhuusoikeus?

Anja Karvonen-Kälkjä, OTT, VT, vanhuusoikeuden asiantuntija

Vanhuusoikeudessa tarkastellaan ikääntyvien ihmisten kannalta tärkeitä oikeudellisia kysymyksiä kokonaisuutena. Tällaisia ikäihmisten näkökulmasta merkityksellisiä asioita ovat

1. sosiaali- ja terveydenhuollon *lainsäädäntö* siltä osin, kun se koskee ikäihmisiä sekä
2. ikäihmisiä koskevaa keskeistä *oikeuskäytäntöä ja laillisuusvalvojen ratkaisuja*.

Yleiskuva vanhuusoikeuden keskeisistä käsitteistä ja periaatteista, kuten *itseäänäämis*oikeus, kuuluu olennaisesti vanhuusoikeuteen. Lisäksi ikääntymisen *ennakointi, vanhustalvelujen piiriin pääseminen, vanhuksen asemaa ja oikeuksia koskevat kysymykset sekä ammattihenkilöiden vastuukysymykset* ovat olennainen osa vanhuusoikeutta.

Ikäihmisiä erityisesti koskevat oikeudelliset kysymykset ovat moniulotteisia ja monien oikeudenalojen sekä myös muiden tieteenalojen rajat ylittäviä. Vanhuusajan suunnittelua koskevat kysymykset sijoittuvat yksityisoikeuden alalle, mutta myös sosiaali- ja lääkintäoikeuden alalle. Monet vanhuuden kysymykset liittyvät lääketieteeseen, hoitotieteisiin sekä sosiaaligerontologiaan.

Hallintopäätöstentekeminen palveluista ja niihin liittyvät oikeusturvakeinot taas kuuluvat hallinto-oikeuden alaan ja julkisoikeuteen. Kansainvälisesti vanhuusoikeutta tutkitaan ja opetetaan jo laajasti, esimerkiksi Yhdysvalloissa sitä opetetaan 112 yliopistossa. Myös Euroopassa kiinnostus vanhuusoikeuteen on lisääntynyt, samoin Suomessa. Meillä kiinnostus vanhusten oikeuksiin alkoi lisääntyä 1990-luvulla.

Vanhuusoikeuden tutkimus on vähitellen laajentunut ja alalta on tehty neljä väitöskirjaa: Anna Mäki-Petäjä-Leinonen (2003) väitteli dementoituvan henkilön oikeudellisesta asemasta, Laura Kalliomaa-Puha (2007) omaishoidon sopimuksista, Anja Karvonen-Kälkjä (2012) vanhuksen vaikuttamismahdollisuuksista hallintosopimuksen asianosaissuhteissa sekä Katja Karjalainen (2016) ikääntymisestä, liikkuvuudesta ja kansainvälisestä yksityisoikeudesta Euroopassa.

Tämän lisäksi Mäki-Petäjä-Leinosen vanhusten oikeuksia käsittelevä monografia ennakoivasta ikääntymisestä ilmestyi 2013 ja Liisa Niemisen toimittama kokoomateos vanhuksen oikeuksista vuonna 2014. Kiinnostus vanhuusoikeuteen on viime vuosina lisääntynyt ja väitöskirjoja on tullut lisää, muun muassa Laura Perttolan väitöskirja Kynnyksen yli – Julkisoikeudellinen tutkimus vanhustalvelujen saamisen edellytyksistä Vaasan yliopistosta vuonna 2019.

Ensimmäinen vanhuusoikeutta kokonaisuutena käsittelevä teos on Mäki-Petäjä-Leinosen ja Karvonen-Kälkjän (2017) kirjoittama *Vanhuusoikeuden perusteet*. Tässä teoksessa käsitellään

- vanhuusoikeuden yleisiä oppeja,
- vajaakykyisyyden ennakointia,
- vanhuksen sosiaali- ja terveyspalveluja,
- sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstöä
- vanhuksen oikeusturvaa sekä
- vanhuksen suojaamisen keinoja.

Tietynlaiset oikeudelliset tilanteet ovat tyypillisiä juuri vanhuksille. Tällaisia ovat

- sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen lisääntyvä tarve,
- palvelujen piiriin pääseminen,
- palveluista sopiminen,
- lesken oikeudellisen aseman järjestäminen,
- testamentin ja edunvalvontavaltakirjan laatiminen tai
- edunvalvonnan hakeminen.

Nämä kysymykset keskittyvät useille oikeuden alueille ja levittäytyvät koko oikeusjärjestelmään. Lisäksi vanhuksia koskevia normistoja voidaan tarkastella sekä kansallisesta että kansainvälisestä näkökulmasta.

Ikääntyvien ihmisten lukumäärän lisääntyessä ja sitä kautta haavoittuvuuden ja monenlaisen avun ja tuen tarpeen lisääntyminen vahvistaa vanhuusoikeuden asemaa oikeustieteessä. Vaikka suuri osa ikäihmisistä on toimintakykyisiä kuolemaansa saakka esimerkiksi itsemääräämisoikeuden merkitys ja sen laajuus tulevat olemaan jatkossakin keskiössä vanhuusoikeudessa. Ikääntyessä myös tarve sosiaali- ja terveyspalvelujen käytölle yleensä lisääntyy.